

„Menas – grožiui, grožis – gyvenimo tobulumui”

Poetas Kazys Bradūnas – ateitininkas ir
„Draugo“ kultūrinio priedo redaktorius

Danutė Jokimaitytė

Labai jaudina ir baugina galimybė prisiliesti prie tokių asmenybių kaip poetas Kazys Bradūnas. Visą laiką neapleidžia mintis, kad tai – Dievo dovana būti poeto aplinkoje ir mokytis, mokytis... Todėl šie pasvarstymai – tai bandymas atskleisti Poetą kaip geriausiai save realizavusį ir visiškai įvykdžiusį „Šatrijos“, ateitininkų meno kuopos, devizą: „Menas – grožiui, grožis – gyvenimo tobulumui“. Ir proga tam labai tinkama: ne tik „Draugo“ šimtmetis, bet už metų – ir ateitininkijos toks pat jubiliejus.

Sunku pasakyti, kada atsiranda Kiršų kaimas. 1744 m. pateiktame didžiulei Alvito parapijai priklausiusių kaimų sąrašė Kiršai nepaminti. Kunigo Vaclovo Strimaičio (1) rankraštyje cituojama 1912 m. bažnytiniame kalendoriuje išspausdinti visos Seinų vyskupijos parapijoms priskirtų kaimų sąrašai. „Iniciatoriumi šio reikalingo vietovardžių sąrašo buvo tada kalbininkas Laukaitis, tai jis reikalavo, kad būtų pažymėta kaimų tikrieji vardai ir skliausteliuose pravardžiutieji ir taipgi tada esamų dvarų bei vienkiamų pavadinimai“ (2). Čia ir sutinkame – šalia „Kregždzie, dv.“ paminimas „Kirše“. Poetas ne vieną kartą yra pasakojęs apie savo tėviškės kryžių, ne kartą atnaujintą, ir stovintį Kiršuose nuo neatmenamų laikų...

K. Bradūnas gimė 1917 metų vasario 11 dieną, per jo gimtinę ritantis I Pasaulinio karo frontui. Kraštas nualintas, o ypač daug prisikentėjo šitas Vokietijos-Lietuvos paribys. Kaip rašo savo atsiminimuose kan. J. Stankevičius (3), augęs netolimoje kaimynystėje, „Lietuvoje buvo 20 kilometrų juosta – zona, į kurią Vokietija kreipė ypatingą dėmesį“ su visomis iš to išplaukiančiomis neigiamomis pasekmėmis šiam Alvito ruožui. O ir iš karto po karo pabaigos bei Lietuvai iškovojus Nepriklausomybę gyvenimas anaip tol dar ne iš karto sugrįžo į ramias vėžes. Aplinkui siautėjo įvairūs plėšikai, įvairūs ginklai, prisirinkti po kautynių, buvo slepiami beveik kiekvienoje sodyboje. Kaip toliau rašo minėtas autorius (4), kadangi dar Lietuvoje nebuvo tvirtos ir visaapimančios valdžios, gyventojams teko patiems organizuoti savisaugą, nakties metu kiekviename ūkyje budėjo žmogus su užtaisytu šautuvu rankose.

Kaip pasakoja Poeto artimieji (5), tėvas Jurgis Bradūnas iš Pajevonio pa-

rapijos vedė Oną Krakaitytę ir pasiliko už kuriom Kiršuose. Šeima susilaukė dviejų sūnelių, kurie greitai iškeliavo Anapilin. Karo metais jauna šeima slėpėsi pas giminaičius, grįžę namo namų neberado. Viskas sugriauta iki pamatų. Susirentė šiokią tokią trobelę, kurioje ir gimė Poetas. Pakrikštijo jį Kazimiero vardu Gauronskių koplyčioje, nes apgriautoje bažnyčioje pamaldos nevyko. Po jo gimė – Juozas, namiškių vadinamas Jūze (6), bei sesuo Onutė (7). Būdami labai darbštūs ūkininkai, jau ir taip turėję nemažai žemės, palengva prasigyveno. Pasistatė raudonų plytų namą, abu tvartus, užsiveisė sodą, susitvarkė sodybą taip, kad dažnas pakeleivis manydavo čia gyvenant vokiečius... Poetas, prisimindamas vaikystę, pasakojo, kad tėvas kurį laiką traukiniu važiuodavo išsikirsti statyboms medžių net į Kazlų Rūdą. Vieną kartą motina įdavė jam maiše užrištą priklydėlį katiną – bereikalinga burna ūkyje. Koks buvo visų nustebimas ir susigraudinimas, kai perkaręs katinas po kelių savaičių grįžo namo! „Tai ir gyvenk su mumis!“ – sakė.

Kitas prisiminimas – Poetui sulaukus maždaug devynerių metų, prasidėjus namo, tvartų statyboms, kaip syk pasitaikė labai dainingi meistrai ir jų gizeliai. O kad plėšdavo vyrai po darbų, tiesiog pakerėdami berniuką!

Tėvas tylus, vyriškai santūrus, be galo darbštus, taupus, kuklus, bet mėgstantis ir sugebantis tarti vaizdingą žodį, mylintis dainą, sūnui Kazimierui savo dvasia buvo artimas, manoma, kad ir neabejotiną poetinį talentą paveldėjo iš jo.

Motina buvo šeimos „riktuotoja“, valdinga net smulkmenose, bet taip pat labai darbšti, maloni, mielai bendraujanti su kiekvienu žmogumi. Savo išore būdamas į ją labai panašus, sūnus Kazimieras paveldėjo iš jos ir komunikabilumą, valdingumą, rūpestingumą.

Didelės įtakos vaikams, o ypač Kazimierui, turėjo auklė Ona Šulinskienė. Visai ne giminė, priklausta tiesiog iš geros širdies, senutė ėmėsi „daboti“ vaikus.



▲ K. Bradūnas jaunystėje



▲ Kazys ir Kazimiera Bradūnai su vaikais: Leonarda, Jurgiu ir Elena

Būdama talentinga pasakorė, dainininkė, ji berniuką tiesiog užbūrė. Vėliau jis skirs jai ne vieną eilėrašį.

Dar besimokant Alvito pradžios mokykloje, mokytojai liepus savarankiškai išmokti eilėrašį motina gal ir neatsitiktinai nuperka Maironio „Pavasario balsus“, kurie mažajam Kazimierui tampa mylimiausia ir gražiausia knyga visą gyvenimą...

Vilkaviškio gimnazijoje didžiausios įtakos darė, kaip pats vėliau pasakojo, „siautusi literatūrinė epidemija“ ir literatūros mokytoja P. Orintaitė. Kartą į gimnaziją atvyko J. Aistis, A. Vaičiulaitis ir A. Miškinis. Ypatingą įspūdį tada buvusiam šeštokui Kazimierui bei bendraklasiui J. Gražuliui, kuris tiesiog „klaidėjo poezija“, padarė J. Aistis. Grįžus namo kalėdinių atostogų, iš tėvų išprašius medžiagos, Kazimieras puolė pas pagarsėjusį kaimo siuvėją L. Broką, kad šis pasiūtų jam paltą, visiškai panašų į J. Aisčio. Kai paltas po ilgų taisymų buvo pasiūtas, Kazimieras didžiuodamasis išvyko į gimnaziją, ypač norėdamas pasirodyti prieš minėtą bendraklasį. Ir koks laukė nusivylimas, kai J. Gražulis vilkėjo



▲ Alvito Gauronskių koplyčia, kur buvo krikštytas poetas Kazys Bradūnas, šiandien



▲ Alvito bažnyčios liekanos. Algirdo Girininko nuotraukos

„taipgi naujinteliu paltu, dar labiau panašiu į Aisčio, negu jo“...

Žinoma, nepaisant įtempto mokymosi, jaunieji Lietuvos piliečiai atrasdavo laiko ir popamokinei veiklai, ir pramogoms. Seniausias tradicijas turėjo ateitininkai, veikę nuo pat gimnazijos pradžios, t. y. nuo pat 1918 metų. Daugiausiai tam pasitarnavo kunigai Navickas, Astrauskas, Vaitiekaitis, Dabrila, kuri vėliau komunistai nukankino Budavonės miške. Kaip ir daugelyje Lietuvos gimnazijų, čia taip pat iškilo konfliktas tarp ateitininkų (aršiausiu „priešu“ pripažintas K. Bradūnas) ir mokytojų. Jų ginti stjo kunigai Dambrauskas ir Dabrila su tėvų komitetu. Taip moksleiviai, nors ir su sumažintu elgesiu, nebuvo pašalinti iš gimnazijos. Gimnazijoje veikė ir kitų organizacijų kuopelės, įvairios veiklos būreliai, buvo leidžiami laikraščiai – „Ateities žiedai“, „Naujas kelias“, „Žodis“, „Sargyboj“, „Jaunystės žygiai“, „Jaunuolių kanklės“, „Švč. Sakramento draugija“, „Negęstantis židiny“. Išvardinti laikraščiai daugiau buvo panašūs į žurnalus, t. y. ranka rašyti ar spausdinti 10-15 puslapių sąsiuviniai. Juose daugiausiai moksleiviai pateikdavo savo kūrybos. Turėjo gimnazija ir savo orkestrą.

Taigi, 1937 metais įstojus į Vytauto Didžiojo universitetą K. Bradūno jau ateita su nemaža literatūrinės ir visuomeninės veiklos patirtimi. Visa širdimi jis ir čia įsitraukia į ateitininkų „Šatrijos“ korporacijos veiklą.

Vienas iš lenkų kultūros veikėjų, kunigaikštis Pranciškus Radvila, dar 1907 metais, kalbėdamas apie katalikiškos spaudos reikšmę bei jai keliamus reikalavimus, teigė, perfrazuodamas žodžius žinomo prancūzų ministro pirmininko Combes, pagarsėjusio savo radikaliu antibažnytiškumu, kad „katalikų religija, su kuria XVIII amžiuje kovojo saloninė filosofija bei geros leidyklos, dabar gi kasdien ją įveikia plačiąjai liaudžiai skirtų laikraščių liberalizmas ir, galima drąsiai sakyti, kad du trečdaliai, o gal ir trys ketvirtadaliai prancūzų tautos nuo Bažnyčios tapo atitraukti tik radikaliosios bei socialistinės spaudos dėka“. Dar nuo Prancūzų revoliucijos laikų palaipsniui išsisknijęs mitas apie spausdinto žodžio nešamą išlaisvintą, o tuo pačiu ir nekvestionuotą tiesą iki šiol mums visiems daro labai daug žalos. Nes spausdintas žodis neša žinią apie gyvenimą, o gyvenimas būtinai yra susietas su vienokiomis ar kitokiomis vertybėmis.

Kaip pasakoja pats K. Bradūnas, su redaktoriaus pareigomis susidūrė labai anksti (8): „1937 metais įstojus į Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą, Kaune sutikau prof. Praną Dovydaitį. Jis be jokių įžangų ir sako: „Vyruk, dabar tu turėsi redaguoti „Ateitį“. Aš išsigandau, aiškinau, kad nesugebėsiu, nesu tokio darbo dirbęs. Profesorius nejuokavo, sakė pažįstas mane iš mano raštų, iš eilėraščių, o „nemokančiam galima išmokyti“. Priešintis buvo nepatogu, taip ir tapau „Ateities“ redaktoriumi“.

Toliau reikėtų pridurti, kad po jos sekė „Aidų“ ir nuo 1961 metų iki pensijos – „Draugo“ kultūrinio priedo redagavimas. Kaip pasakoja pats poetas, „iš Vokietijos persikėlus į Ameriką, 1949 metais, gana greitai nusiunčiau į „Draugą“ savo straipsnį, užsimindamas, kad labai reikia laikraščiui kultūrinio priedo, nes jokio savaitinio, kultūrai skirto žurnalo nėra. Į mano pastabą buvo atsižvelgta, ir dar tais pačiais metais pradėjo eiti šeštadieninis priedas „Mokslas, menas, literatūra“. Redaktoriumi buvo pakviestas žinomas žurnalistas, spaudos mecenatas, kunigas J. Prunskis. Po 12 metų tėvai marijonai pakvietė mane. Tada gyvenome su mano tėvukais ir vaikais Baltimorėje. Iš pradžių atvažiauvau vienas, apsisistojau tiesiog redakcijoje, nakčiai išsitraukdamas sudedamąją lovėlę. Maždaug po mėnesio, labiau įsijungus į darbą, suradus šeimynai tinkamą pastogę, vėl buvom visi kartu. Kazytė pradėjo dirbti korektore, ir ja išdirbo net ilgiau už mane“.

Čia įsiterpia ir ponia Kazimiera: „Pradžia buvo labai nelengva. Kai ateidavo laikas už viską atsiskaityti – vis pritrūkdavo pinigėlių, neištvėrus paprasčiau pridėti prie algos nors tris dolerius. Tiek alga ir buvo padidinta“.

1963 metų kovo pabaigoje po ilgos, sunkios ligos (cukrinis diabetas) miršta senoji Bradūnienė. Nyka-Niliūnas savo dienoraštyje rašo (9): „Ilgos gedulingos pamaldos Šv. Alfonso parapijos bažnyčioje. Brutaliai ir primityviai graudus pamokslas. Kazys, vedantis už parankės tėvą, pilkas ir kažkaip apiblukęs, nelyginant parugės koplytstulpio dievukas. Kapinėse – trumpa ceremonija: onomatopėjiškai skambančios lotyniškos formulės; dirbtinai gedulingu veidu nutukęs didžiagalvis graborius; sauja Lietuvos žemės ant karsto (kitokios žemės nesimato – viskas padengta žolę imituojančiu kilimu) ir galų gale tas mums taip neįprastas galvatrūkčiais bėgimas nuo atviros duobės“ (10).

O darbas nelaukia, darbas sunkus, atsakingas. Kaip pasakoja poetas: (11) „Aš ten dirbau beveik 23 metus ir didelio turto nesusikroviau. Nors man jo ir nereikėjo (...). Šiaip jau ir Amerikoje iš lietuviškos žurnalistikos galima gyventi, tik reikia suktis“. Į dažno svečio klausimą, kiek redaktorių dirba prie šių 8, vėliau 6, dar po kurio laiko 4 puslapių, atsako: „Aš vienas. Ne tik straipsnius suieškau, suredaguoju, pats kalbą ištaisau, korektūrą perskaitau, bet nueinu prie rinkimo staklių ir pats švino raides į pasidaryto maketo rėmus sukalu. Popiet jau reikia spausdinti dieninę laidą, taigi iš ryto turiu suspėti parengti, surinkti ir atspausdinti priedą. Penktadienį, 4 valandą ryto, ateidavau į spaustuvę, kad iki 7 valandos, kai paleisdavo mašinas, suspėčiau“ (12). Dar reikėtų pridėti, kad tuomet maketavimo, tokio mums įprasto, turintiems nors kiek reikalų su spausdintu žodžiu, nebuvo. Poetas visus straipsnius, nuotraukas „sumaketuodavo“ savo šniūreliu.

Skaitant pageltusius, apsitrynusius Kultūrinio priedo puslapius dėmesį patraukia nuotraukos. Jų ne per daug, meniškos, aiškos, visada iliustruojančios tekstą. Nejučiomis atkreipti dėmesį į lietuvių modernistų kūrinių nuotraukas. Kiek daug puikaus modernio atstovų būta! Ir kažkada tau nepriimtinas stilius tampa labai patrauklus. Manau, kad tik geras meno žinovas sugebėtų taip aiškiai, nuosekliai atskleisti modernio pasaulį. K. Bradūnui grožis svarbus buvo visur, ir jis tą grožį mokėjo atskleisti. Kitas, iš karto krentantis į akis dalykas – „kultūringa“, nerėžianti akies, nekreipianti į save ypatingo dėmesio, t. y. išdėstyta dešinės pusės kampuose, reklama. Ir įdomiausia, kai jos buvo galų gale atsisakyta, niekas jos ir nepasigedo. Ir, žinoma, vedamieji! Jie buvo talpinami „Kertinėje paraštėje“, pasirašomi įvairiausiais pseudonimais, santrumpomis. Tik išimtiniais atvejais buvo rašomi kitų asmenų. Juose K. Bradūnas ir atsiskleidžia pirmiausia kaip puikus kultūros politikas. Kaip jis pats sako (13), „Vis dėlto man labiausiai rūpėjo kultūrinis priedas. Norėjau, kad išeivijos interesai neapsiribotų vien buitimi, partine ar visuomenine veikla, kad nenuskurstų lietuvių kultūrinis gyvenimas, kurio centras tuomet ir buvo Chicagoje. Ir kitose kolonijose buvo rašytojų, muzikų ir tapytojų, galerijų ir visokių archyvų. Reikėjo tik pranešti kitiems, ką esam sumanę“. Poetas iš įgimto kuklumo tai vadina „reikėjo tik pranešti kitiems...“ Tai buvo gerai apmąstyta veikla, puikiai suvokiant savo pašaukimą, egzodo realijas ir atsakomybę už tautą. Drįsčiau manyti, kad K. Bradūnas ne mažiau nusipelnė savo kaip redaktoriaus veikla nei poezija. Štai patys ryškiausi jo kaip kultūros politiko bruožai: intelektualumas, atsakingumas, nepaprasti organizaciniai sugebėjimai.

1. *Intelektualumas*. Skaitant, ne sklaidant, laikraštį nepalieka mintis – kaip šis žmogus suspėja tiek daug perskaityti – anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų kalbomis. Pateikiama pati naujausia, gerai patikrinta mokslinė, kultūrinė informacija, laikraštis puikiai atlieka savo paskirtį – šviesti visuomenę. Koks platus temų spektras! Tikslieji ir gamtos mokslai, lietuvių kalba, etnografija, istorija, filosofija, religija, menas, literatūra, įvairiapusė lietuvių kultūrinė veikla, jaunimo reikalai, sportas, kelionės, kurį laiką dar ėję skyreliai, skirti moterų pasauliui, bei humoro „Spygliai ir dygliai“. Visomis išvardintomis temomis pateikiami rimti, analitiniai straipsniai. Apie naujienas mokslo, meno pasaulyje – praneša kunigai, inžinieriai, daktarai, dailininkai, muzikai, profesoriai – savo srities žinovai, dažniausiai lietuviai, bet nemažai ir verstinių straipsnių. O tam reikia visą laiką sekti, kas dedasi mokslo pasaulyje, palaikyti ryšius su šiais asmenimis, svarbiausia – mokėti prikalbinti parašyti straipsnį į tavo redaguojamus puslapius. Juk visi tie žmonės turi daugiau ar mažiau darbų, užsakymų,



▲ „Draugo“ redaktorius K. Bradūnas spaustuvėje

veržiasi į specifinius žurnalus, o čia turi dar papildomai dirbti, rašyti aiškiai ir suprantamai. Ypač jaudina pranešimai apie jaunuosius, tik ką baigusius, diplomus apsigynusius lietuvius. Taip išreiškiamas pasitikėjimas jaunimu, kartu ir priminimas, įpareigojimas nepamiršti savo tautos.

Dabar bandysiu paeiliui labiausiai įstrigusius straipsnius bent paminėti. Tai yra tik maža dalis, ir jos jau užtenka, kad susidarytume vaizdą – koks pasišventęs redaktorius, kultūros politikas buvo K. Bradūnas.

Intriguojantys, įdomūs P. Žičkaus straipsniai fizikos, astrofizikos, net karo pramonės temomis. Labai vertingi straipsniai V. Žemaičio apie Lietuvos miškus.

Nepaprastai įdomūs, vertingi ir išsamūs kun. J. Venckaus, SJ, straipsniai apie S. Kierkegaard, apie egzistencializmą, N. A. Berdiajev.

Pateikiama daug naujausios medžiagos apie tuomet vykusį (1962-1965) II Vatikano susirinkimą, ypač daug rašoma apie Liturginę reformą. Kun. St. Yla net pateikia (remdamasis laiškais iš Lietuvos) labai santūriai, be jokių vertinimų, įvykius Skiemonyse. Aptariamas išleistas kun. St. Ylos Maldynas, nemažai reikšmingų kun. J. Prunskio straipsnių.



▲ „Kultūrinio priedo“ redaktorius Kazys Bradūnas (kairėje) su redaktoriu Aloyzu Baronu ir vyr. redaktorium kun. Pranu Garšva

Skiriamas dėmesys ir lietuvių kalbos mokslui, etnografijai. Labai įdomūs pasirodo kun. V. Bagdanavičiaus svarstymai apie jautinę kultūrą lietuvių liaudies dainose. Pateikiami interviu su kalbininkais prof. Antanu Saliu, Antanu Klimu. Viename iš skyrelių „Kultūrinėmis temomis“ K. Bradūnas teigia: „Esu užgulęs tik ką Terros išleistą Dabartinės lietuvių kalbos žodyną ir jį skaitau kaip romaną, puslapis po puslapio“.

Žinoma, negalima nepaminėti tomas po tomo leidžiamos Lietuvių enciklopedijos. Kaip pats K. Bradūnas rašo: „Padaryta ir padaroma tai, ko neįstengta per Nepriklausomybės dvidešimtmetį, ko neįgalima ir šių dienų Lietuvoje. Tai (...) liudijanti kultūrinį mūsų nepavargimą, sutelktinio darbo sugebėjimą, redakcinį organizuotumą ir leidėjo tiesiog legendinį ryžtą utopiją paversti realybe. Tai – stiprybės šaltinis, nėra užakų ir dabartyje, tik mokėkime ir norėkime jais gaivintis“.

Nuolat recenzuojama įvairiapusė meninė lietuvių veikla. Čia ir Dainų, Šokių šventės, chorinės, instrumentinės, vokalinės muzikos koncertai, lietuvių opera, dailės parodos, pateikiami architektų, vitražistų, skulptorių darbai. Stebina paties K. Bradūno religinio meno recenzija... Iš karto galima pajusti, kad tai jam svarbu, kad jis puikiai meną suvokia. Labai vertingos recenzijos apie klasikų, pavyzdžiui, Van Gogą, 142 į Ameriką atvežtus jo paveikslus, Michelangelo „Pietą“, taip pat atvežtą (14). Su džiaugsmu praneša, kad Amerikos registruotų architektų sąjungos suvažiavimo proga surengtoje parodoje J. Mulokas laimi I premiją už Maspetho lietuvių bažnyčios projektą, II premiją – už indėniškąją bažnyčią Montanoje (15), dailininkas V. K. Jonynas laimėjo Vitražų konkursą Notre Dame vienuolyno koplyčiai Wiltone, prie New Yorko. Su kokių džiugesiu aprašo lietuviams skirtą dieną Pasaulinėje parodoje New Yorke arba Šokių šventę: „O kai pasiskleidė akimi vos aprėpiami plotai šokančio jaunimo, tai imi tikėti, kad stiprybės šaltinių ir dabartyje netrūksta“ (16).

Nemažai dedama lietuvių grožinės lit. kūrinių: novelių, apysakų, poezijos. Taip pat ir verstinės, pvz.: dabartinės graikų poezijos, išverstos ir anonsuotos P. Vaišvilo, rumunų – išverstos P. Gaučio. Kiekviena lietuvių knyga susilaukia recenzijos, ir nebūtinai teigiamos. Kas negera – mandagiai ir pasakoma. Pateikiamos recenzijos išleistų kitų tautų poezijos antologijų. Taip pat pasidžiaugiama (17), kad į Pasaulio literatūros istoriją pateko ir keturi lietuviai, pranešama, kad R. Šilbajoris pateko į labai stiprų amerikiečių literatūrologijos žurnalą „Saturday Review“. Labai įžvalgus K. Bradūnas pasirodo vienoje iš „Kertinių paraščių“ (18), kuomet teigia: „Atsiminkime, kad jos (knygos) čia atstovauja mūsų tautą ne vien tik trumpame valandiniame pasirodyme, bet ilgalaikėje reprezenta-

cijoje, ir ne pilkoje pramogų minioje, bet šviesuolių akivaizdoje“, ir todėl ragina jas pasiūlyti, atnešti, žinoma, vertingiausias, ir būtinai, kad kas nors jas skaitytų, kitaip bibliotekos jų nepirks. Ir priduria labai svarbią išvadą – ne kažkas mus turi pastebėti ir daryti, o mes patys turime veržtis, kovoti už save.

Dar vienas pavyzdys paskelbus 1964 metus K. Donelaičio metais. K. Bradūnas rašo: „Turimomis žiniomis iš Rytų Europos šiais metais Donelaičio poeziją išleis čekiškai, vengriškai ir bulgariškai. Lenkų Akademija Varšuvoje jau išleido studiją apie intonacijos problemas Donelaičio hegzametruose“. Wroclawe taip pat išleista Lietuvoje iki karo gyvenusios mokslininkės T. Buch studija apie Donelaičio hegzametrą. (...) „Reikia kuo daugiau straipsnių apie Donelaitį Vakarų civilizacijos kalbomis“.

Nemažai dėmesio skirta istorijai. Visos studijos, liečiančios Lietuvą, yra pastebėtos, vertinamos. Net studijos, išleistos Lenkijoje, nelieta neįvertintos labai rimtai ir pagarbiai. Pranešama, kad rastos penkios ordino kronikos, kurios yra Goettingene, iš Karaliaučiaus išgelbėtame kryžiuočių archyve, lenkai jau daug ištyrinėję, o mes net nepradėjom. Taip pat pateikiami Romoje bei Vokietijoje esančių lietuvių istorikų darbai. Ne vienas straipsnis skirtas Z. Ivinskiui. Ypač įdomūs – žymaus lenkų istoriko prof. J. Ochmanski, Z. Ivinskio laiškas motinai, klasės draugų atsiminimai apie jį.

Yra skiriami metai – Maironiui, Donelaičiui, Mindaugui... Ypatingu rūpesčiu apgaubia savo gerą draugą Vytautą Mačernį. Puikiai žinau, nors spaudoje kažkodėl nutylėta, kad jo eilėraščių rankraščius per visas suirutes išsaugojo šių eilučių autorės mama, sena poeto bičiulė, taip pat „šatrijietė“, poetė ir folkloristė Pranė Aukštikalnytė Jokimaitienė. Kadangi šeimos dažnas svečias buvo poetas E. Matuzevičius, kuris intensyviai susirašinėjo su K. Bradūnu, taip per laiškus ir buvo nusiųsta visa V. Mačernio poezija.

Labai rūpestingai sekama Lituanistikos instituto veikla. Sujaudina K. Bradūno įžvalgos (19): „Liūdniausia, kad amerikietiškosiose aukštosiose mokyklose sudarytos mums lituanistinio švietimo progos dėl kažkokio baisaus mūsų nerangumo lieka jau eilė metų neišnaudotos: Forthamo univ. vasaros mėnesių lituanistikos kursas negali būti dėstomas, nes trūksta lietuvių studentų. Pensilvanijos u-tete Philadelphiajį savi lietuviai profesoriai lituanistiką skaito tik svetimtaučiams, nes liet. nebėra. (...) pagaliau tenebūna lituanistikos diplomas ir lituanistinis švietimas tik tėvų ir mokytojų reikalas. Tebūna jis visos lietuviškos visuomenės gyvybės ar mirties klausimas. Parodykime visi nuoširdų dėmesį lituanistiniam jaunimui, lituanistikos mokykloms ir sunkų švietimo darbą dirbantiems mokytojams, talka, žodžiu ir plunksna juos moraliai, o jei reikia, ir materialiai paremdami“.

Žinoma, intensyviai sekama, kokie darbai išeina pavergtoje Tėvynėje. Vienoje iš recenzijų, gerai suvokdamas padėtį, teigia, kad geriau per daug autoriais nesižavėti, nes galima jiems pakenkti.

Daug vietos skiriama ir besiplečiančiai Lietuvių katalikų mokslo akademijos veiklai.

K. Bradūnas neužmiršta kitų kultūrai pasišventėlių. Pateikiamas labai šiltas, pagarbus straipsnis (20) apie tris kunigus – A. Strazdelį, St. Stakelę bei B. Sugintą. Savo pasakojimuose jis prisimena ir L. Šimutį, ilgai ir nepaprastai pasiaukojusiai redagavusį „Draugą“.

Žinoma, aprašoma ateitininkijos, skautų ir kitokia lietuviška veikla. Nuolat stebima, analizuojama, skatinama jaunimo veikla. K. Bradūnas stengiasi išlikti objektyvus kartais užsiliepsnojančiuose nesutarimuose tarp jaunosios ir senosios kartos, ir laikosi tos nuostatos, kad reikia jaunimo veiklą – ar teigiamai, ar neigiamai, bet vertinti, tik neignoruoti, nes jaunas žmogus, pajutęs, kad juo nesidomi, eis ten, kur į jį atkreips dėmesį. Giria ir džiaugiasi „Mūsų vyčiu“, „Metmenimis“, o ypač jam brangia „Ateitimi“, anot jo, „tapusia tiesiog talentų inkubatoriumi“. Graudu prisiminti K. Bradūno ne vieną kartą išsakytą nusiskundimą, kad dabartinėje ateitininkijoje nematęs jokių ryškių talentų.

Stengiamasi palyginti lietuvių kultūrinę veiklą su gudų, latvių, estų bei vokiečių veikla. Ir keliamas klausimas: ko galime iš kitų pasimokyti? Labai vertingi pastebėjimai („Salės ir lankai“ (21), paremti Amerikos statistiniais duomenimis, kiek yra bibliotekų, skaityklų, kiek išleidžiama knygų per pusmetį ir kiek sąlyginai kiekvienas amerikietis skiria knygai – t.y. 7 dolerius. Ir tuojau kelia klausimą – ar ne vėčiau didesnę dalį įvairiausių rinkliavų skirti knygų leidybai, o ne sporto salėms ir aikštynams?

Nepaprastai išsamūs, vaizdingi ir įdomūs K. Čibo, A. Ruzgo, Vl. Ramojaus kelionių aprašymai, ypač apie Havajus, besitęsiantys per keletą numerių.

2. *Atsakingumas*. Gana keistai skamba, kai reikia kalbėti apie redaktoriaus atsakomybę, žinoma, moraline prasme. Redaktorius yra didesnės ar mažesnės visuomenės grupės formuotojas. Juk kiekviena perskaityta mintis, pamatytas vaizdas mus vienaip ar kitaip veikia, kuria mumyse tam tikras nuostatas, įteigia vertybes, moko mus pasirinkti tai, ką sako esant tinkama, net, galima sakyti, verčia mus priklausyti tam ar kitam ratui. K. Bradūnas, labai puikiai suvokdamas šitą atsakomybę, labai aiškiai, atvirai nori savo skaitytojams įteigti šiuos dalykus: tauta, esanti egzilyje, išliks, neasimiliuos tik tuomet, kai turės savo labai aukštą kultūrą, aukštesnę už šalia gyvenančių tautų, ir ji (kultūra) išliks įsišaknijusi katalikiškame tikėjime. Kaip jis pats teigia: „Politikai turi galų gale

suprasti, kad savita kultūra yra dideliu politiniu bei tautinės propagandos ginklu už Baltijos tautų valstybinę nepriklausomybę“. Arba: „Nesvarbu, ar rašei dieną, ar naktį, ar buvai išsimiegojęs, ar ne, ar turėjai laiko repeticijoms, ar neturėjai, visa tai yra tik antraeilis dalykas. Pirmoj eilėj yra ne šalutinės sąlygos, bet kūrybinio darbo vertė. Gaila, kad šiandien tremties sąlygomis stengiamasi pateisinti kiekvieną nenorą stengtis bei nepajėgumą. Visa tai veda į vidutiniškumą ir kritikos baimę. Vidutiniškumas ir nuolaidos veda į mūsų visų kultūrinių atsiekimų menkinimą ir regresą. Be nuolatinių pastangų, be aukos, be atsižadėjimo, be kartėlio ir nusivylimo nėra galima jokia kūryba, ir kas to bijo, tam beveik neįmanoma dalyvauti mūsų kūrybinėje kovoj. (...) Vidutiniškumas nėra joks nusikaltimas. Blogiausia, kad tie vidutiniški ir nevidutiniški atsiekimai reikia vertinti lygiai. Šiandien suplakami gerieji su diletantais taikos ir standartinio teiginio „tremties sąlygos“ vardan. (...) Kad kur nors ne visai gerai, nė nebandyk pasakyti. Daug kam laikraščiai ir kritikai šiandien turėtų eiti tik padų kasytojų pareigas. O toks besąlyginis gyrimas veda į išlepimą, toks pataikavimas smukdo ne tik kultūrą, bet ir asmenybę, gi mes šiandien besąlyginėje kovoj už tautos išlaisvinimą turime būti ne tik kūrybingi, bet ir ryžtingi. Didieji menininkai nėra bailiai, didelio kūrėjo nenuskandins vienas ar kitas žodis, bet maži kūrėjai bijo, kad jų kūryba nemirtų šiandien nuo vieno ar kito pasakymo, užmiršdami, kad ji turi išlaikyti amžius. Kritika yra vertinimas, o ne namų šeimininkei komplimentas už pietus. Nereikia niekinti ir plūsti, bet vertinti reikia, nes tai yra pagrindinė sąlyga, kad mes nepavirstume turgumi, nevirstume visuomene, praradusia vertybių pajautimą ir skonį“ (22). Savo giliai suvoktą ir išgyventą ateitininkišką poziciją poetas perteikia savo skaitytojams, kaip mokytojas ugdo juose katalikiškumą, inteligentiškumą, visuomeniškumą, tautiškumą bei šeimyniškumą. Labai tiksliai pataikė P. Dovydaitis, ateitininkijos vienas pradininkų ir ideologų, nukreipdamas K. Bradūną į redaktoriaus darbą. Techninius redagavimo dalykus galima išmokti, bet asmenybę, giliai suvokiančią savo atsakomybę ir dar tokią plačiašakę, oi kaip sunku surasti! Čia kaip su Arvydu Saboniu, Jurgiu Kairiu – tokie gimsta vienas per šimtmetį.

3. *Organizaciniai sugebėjimai*. Skaitant (autoriui maloniai sutikus bei Literatūros muziejui leidus) K. Bradūno laiškus atsiskleidžia jo, kaip labai talentingo organizatoriaus, diplomato, visuomenės lyderio bruožai: paprastumas, kuklumas, santūrumas, komunikabilumas, taktas, išmintis, nepaprastas gebėjimas sutelkti apie save žmones ir nukreipti juos tinkamai veiklai. Ant standartinių „Draugo“ puslapiukų buvo rašoma tik tai, kas reikalinga, mandagiai prašant (daugiausia laiškų ir yra recenzijų prašymas), sveikinant, dėkojant, vos vienas

kitas yra šiek tiek asmeniškesnis, pavyzdžiui, gimus trečiajam vaikui – dukrelei Lionytei, tik laiško gale, po dalykinių reikalų apsvarstymų, pasisakoma (23): „Beje, dar viena naujiena: mudu su Kazyte šių metų liepos 18 dieną sulaukėme dar vienos dukrelės Leonardos“. Nė viename laiške nerasi net užuominos į pyktį, pavydą, užsigavimą, kitų niekinimą ar apkalbas. Pvz.: „Pats didysis šių metų kazimierinių džiaugsmas ir pati didžioji dovana man ir Kazimierai tai žinia, kad Lietuvių Bendruomenės Literatūros premija paskirta Jurgiui Jankui. Geriau ir negalėjo būti“. Arba: „Tik niekad iš savo vaikų, nei iš kitų negirdėjau, kad mokytojai būtų raginę ar įpareigoję mokinius pasiklausti rašytojo. Tai tokios tokelės. Visų veikėjaujančių akyse (...) mūsų rašytojas tūkstančių galimybių Amerikoje yra tik durnelis, nes galimybių neišnaudojo, nei turtingu, nei kongresmenu (...) nepasidarė“.

Atskirai norėčiau atkreipti dėmesį į santykį su Salomėja Nėrimi, poeto tėviškės kaimyne. Kaip įžvalgiai, išmintingai kaip redaktorius pakviečia pasisakyti prel. M. Krupavičių, prof. Juozą Eretą. Jei profesorius atsargiai, bet iš esmės pasako poetės gyvenimo peripetijas, tai kunigas, nemažai bendravęs su S. Nėrimi, pažinojęs ir jos motiną, seserį, buvusias Amerikoje, per keletą straipsnių labai pagarbiai atskleidžia poetės gyvenimą. Išskyla įdomus, tikroviškas S. Nėries paveikslas, daug įvairiapusiškesnis nei pristatytas dabar.

Žinoma, nereikia galvoti, kad K. Bradūnui viskas ėjosi labai lengvai, jokių konfliktų neiškildavo. Jų tikrai buvo, tik redaktorius juos labai sumaniai sprendavo, tiksliau – užbėgdavo jiems už akių.

Stebina Poeto pagarba kito kūrybai. Viename iš laiškų (24) skundžiasi, kad „iškrito 2 eilutės (rankraštį sunaikino), pats nedrįsta atkurti, todėl siunčia atgal“.

Dar reikia būtinai nors žodeliu prisiminti apie tokį įprastą darbą kaip atskatinėjimą į laiškus, kurių redakcija nuolat nemažą krūvelę gaudavo. „Kasdien čia man tiek tų visokių žurnalistinių prašymų, atsiprašymų, paklausimų, užkalbinimų ir atsakymų, kad ima jie ir susimaišo. Žmogus tiesiog pasimeti eilėje ir tvarkoj“ (25).

O dar vienas po kito pasipylę poezijos rinkiniai, ir puikūs, ir premijuoti! Nedrįstu vertinti jo poezijos, nors tai mano mylimiausias poetas, bet norėčiau atkreipti dėmesį į keletą dalykų.

Pirma, nemažas pluoštas posmų yra likę nespausdinti, parašyti įvairiausioms progoms artimiesiems bei draugams (Poetas ir pasipiršo eilėraščiu), dalis religine tematika. Būdamas labai kuklus, sau keldamas aukščiausius reikalavimus, K. Bradūnas viešumai savo kūrybą pateikdavo tik labai skrupulingai atrinkęs, nesinaudojo savo padėtimi ir nedarė sau jokios reklamos. Viename iš

laiškų (26) jis rašo: „Ačiū už to mano „Donelaičio kapo“ gal net per daug šaunų įvertinimą. Tik va – gal ir nepastebėjai, jog per tą dešimtį metų, kai aš čia redaguojau „Draugo“ kultūrinį priedą, nė vienos savo išėjusios knygos (o jų buvo trys) recenzijų kultūriniame priede neskelbiau. Man kažkaip dūšioj neišeina ir gana. Dabar visai suprantu, kodėl Putinas nė žodeliu neužsimindavo apie savo poeziją lietuvių naujosios literatūros paskaitose universitete. Savų knygų recenzijų spausdinimas „Draugo“ kultūriniame priede, man atrodo, būtų tegu ir netiesioginis kalbėjimas apie save“.

Taip pat autorei girdint Poetas ne vieną kartą yra prašęs savo vaikų: „Kai matysit, kad jau per daug su savo poezija išeinu į viešumą, tempkit mane už rankovės sėstis ir daugiau nelįsti į sceną“.

Kalbant apie ateitininkijos šeimyniškumo principą negalima neužsiminti apie K. Bradūno šeimą. Susipažino su Kazimiera Padolskyte, kilusia iš Keturvalakių, baigusia Marijampolės gimnaziją ir taip pat pasirinkusia lituanistiką VDU, per „Šatrijos“ literatūrines popietes. Karo metais kun. A. Lipniūnas Aušros Vartuose priima jų sužadėtuves, o 1943 metų rugsėjo 25 dieną kun. Kardausko sutuokiami Vilkaviškio katedroje. Taigi, kartu pragyventa 65 metai! Nepaprastas ponios Kazimieros taktas, išmintis, rūpestingumas, intelektualumas, šviesumas, kantrybė ir optimizmas labai daug pagelbėjo Poetui atsiskleisti kaip asmenybei, padėjo jam realizuoti savo didžiuosius uždavinius.

Gal geriausiai ateitininkijos šeimyniškumo idealą atskleidžia trys vaikai, įsilieję į lietuvišką kultūrą, o ypač būrys anūkų, puikiai bekalbančių tikra suvalkietiška tarme, taip pat pasirinkę humanitarines studijas. O juk taip sunku būti pranašu saviesiems! Vyriausioji dukra Elenutė Bradūnaitė Aglinskienė, pasakodama apie tėvų auklybą, prisimena: „Kad buvo labai kreipiamas dėmesys į tai, ką vaikai skaito. Neleisdavo komiksų, vadindami juos „durnaknygėm“, daugiausiai skaitydavome E. Matuzevičiaus atsiųstas knygas, be to, kiekvieną ketvirtadienį eidavome į viešą biblioteką ir ten turėjome skaityti, parsinešdavome namo klasikinės muzikos plokštelių, be to, namuose ilgą laiką nebuvo televizoriaus, bet mes daug žiūrėdavome dokumentikos, ypač apie JAV. Ir per geografijos, istorijos pamokas savo žiniom labai skirdavomės nuo bendraamžių amerikoniukų. Žinoma, lankėme lietuviškas kokias tik galima mokyklas, labai anksti buvome įtraukti į lietuvišką kultūrinę veiklą“.

Vietoj išvados, nes tikrai labai sunku aprėpti tokios plačiašakės asmenybės veiklą, labai linkėčiau išleisti atskirais tomais visus redaguotus K. Bradūno „Kultūrinio priedo“ puslapius. Tuomet atsiskleistų, kokio puikaus redaktoriaus būta Poeto.



▲ Paskutinė Kazio Bradūno žemiška kelionė. Vilnius, Antakalnio kapinių rašytojų kalnelis. Prie šviežiai supilto Poeto kapo ir pašventinto kryžiaus – anukė Vaiva Aglinskaitė su senelio portretu. 2009-02-14 (Poetas mirė 2009-02-09, šią knygą rengiant)

Šaltiniai:

- ¹ Strimaitis Vaclovas, „Alvitas“, VUB RS, F 187 – 1246.
- ² Ten pat, p. 8.
- ³ Kan. dr. Juozas Stankevičius, „Mano gyvenimo kryžkelės“, LKMA, 2002, p. 63.
- ⁴ Ten pat, p. 69.
- ⁵ Pateikėjai yra Poeto žmona Kazimiera Bradūnienė, duktė Elenutė Bradūnaitė Aglinskienė. Kai kas yra užrašyta ir iš ankstesnių Poeto pasakojimų.
- ⁶ Juozas Bradūnas šiuo metu jau pasiligojęs, gyvena Havajuose.
- ⁷ Onutė Bradūnaitė pasitraukė iš Lietuvos kartu su tėvais, Baltimorėje išteklėjo už Jono Kemežo, susilaukė Petro ir Ramutės. Šiuo metu jau abu Kemežai yra mirę.
- ⁸ K. Bradūnas „Iš gimnazijos suolo – į redaktoriaus kėdę“, „Ateitis“, 2006, 1 (28), p. 2.
- ⁹ A. Nyka-Niliūnas, „Dienoraščio fragmentai 1938-1975“, *baltos lankos*, 2002, p. 378.
- ¹⁰ Poeto tėvai palaidoti Baltimorėje, ten pat palaidotas ir sūnus Jurgis Bradūnas, miręs 2005 m. liepos 4 d.
- ¹¹ „Draugo“ sukaktis“, parengė K. Jonušas, „Literatūra ir menas“, 1994, rugpjūčio 6 d.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ „Draugo“ sukaktis“, parengė K. Jonušas, „Literatūra ir menas“, 1994, rugpjūčio 6 d.
- ¹⁴ Dr. I. Urbonas, „Didžiojo skulptoriaus keturi tos pačios temos variantai“, 1963-07-06
- ¹⁵ „Atostogos tarp indėnų ir dailininkų“, Kultūrinė kronika, 1962-09-01
- ¹⁶ K. B. „Yra stiprybės ir dabartyje“, Kertinė paraštė, 1963-07-13
- ¹⁷ Dr. J. Girnius, „Apie lietuvių literatūrą pasaulio literatūros istorijoje – „L Histoire Generale des Litteratures“, Kultūrinė paraštė, 1961-08-12
- ¹⁸ K. Br. „Lietuviškoji knyga Amerikos bibliotekose“, Kertinė paraštė, 1963-06-01
- ¹⁹ k. b. „Diplomas besidžiaugiant“, Kertinė paraštė, 1963-06-08
- ²⁰ P. Mačiulis, „Kieti kovotojai lietuviybės rikiuotėje“, 1963-06-15
- ²¹ L. Augštytys, „Kertinė paraštė“, 1963-08-03
- ²² K. Galinis, Kertinė paraštė, 1964-04-04
- ²³ Iš laiško E. Matuzevičiui, Baltimorė, 1958-08-03
- ²⁴ Iš laiško M. Gustaičiui 1962-09-24
- ²⁵ Iš laiško J. Jankui, 1974-11-12
- ²⁶ Iš laiško Vyt. Jonynui, 1971-01-22